

AKTUALŪS ŠVIETIMO RAIDOS KLAUSIMAI

Vincentas Lamanuskas
Šiaulių universitetas

Kalbėti apie švietimo raidą, o juo labiau apie jo perspektyvas – visai nedėkingas darbas. Jau daug prirašyta ir pasakyta. Tačiau kiekviena nuomonė, pozicija turi savitų niuansų. Juk kai ką galime paryškinti, akcentuoti, kai ką tiesiog nutylėti. Kartais visiškai pagrįstai susidaro įspūdis, kad apie Lietuvos švietimo perspektyvas daugiau nutylima nei pasakoma. Čia nekeliu tikslo išsamiai aptarti švietimo raidą. Tam nepakaktų nustatytų įvadinio straipsnio rėmų. Tačiau atkreipti dėmesį bent į keletą aspektų būtų visai prasminga. Galbūt tai paskatintų ir švietimo bendruomenę aktyviai įsijungti į viešas diskusijas.

Gyvename tokia pasaulyje, kuriame viskas daugiau ar mažiau dėsninga. Kaip žinia, cikliškumas – universali gamtos savybė. Kaip pavyzdį galima paminėti švietimo kokybės klausimus. Ir kas tik šiandien nekalba apie švietimo kokybę? Kalba daug ir įvairiais „pjūviais“. Diskutuoja mokytojai, dėstytojai, studentai, moksleiviai, politikai ir t. t. Deja, diskusijos neretai neduoda jokių realių pokyčių. Verta prisiminti, kad apie 1970 metus daugelyje išsivysčiusių šalių buvo stebimas švietimo kokybės smukimas. Po gero dešimtmečio, apie 1980 metus dėmesys koncentruotas švietimo kokybės problemoms spręsti, ieškota įvairių efektyvių būdų. Lietuvos švietimas, savaime suprantama, tuo metu buvo kitos politinės sistemos dalis, atitinkamai valdomas ir kontroliuojamas. Žinoma, daug kas tuomečiame švietime tikrai buvo gerai. Norintys mokytis, studijuoti apskritai turėjo nemenkas galimybes, nepaisant visų ideologinių trukdžių, – tenka tai pripažinti.

Neakcentuojant nacionalinių ypatumų, daugelyje šalių galima išskirti bendrus švietimo raidos bruožus minėtu laikotarpiu – nuo 1970 m. iki pat XX amžiaus pabaigos. Tai švietimo reikšmės augimas, permanentinės švietimo sistemos formavimasis, materialinės švietimo bazės modernizavimas, ugdymo turinio atnaujinimas, švietimo organizacijų bei jų valdymo demokratizavimas, humanizavimas ir kt. Vienos šalys nuveikė daugiau, kitos mažiau, tai visiškai suprantamas dalykas. Pasaulis gana sparčiai kito. Mokslo ir technikos progresas nesustabdomai žengė į priekį, į švietimo sritį skverbėsi ir tebesiskverbia naujosios technologijos. Deja, tenka pripažinti, kad švietimo institucijas per pastarąjį dešimtmetį pasiekė nemažai negatyvių, grįstų pseudomokslu technologijų. Apie tai kažkodėl menkai kalbama. Kitas svarbus faktorius – konkurencijos tarp daugelio šalių paastrėjimas. Viena vertus, konkurencija skatina keistis, ieškoti efektyvių ugdymo technologijų ir t. t., kita vertus, sukelia visai nereikalingą įtampą švietimo sektoriuje. Apie tai būtų galima daug kalbėti.

Akivaizdži pastarųjų dviejų dešimtmečių tendencija – daugelio šalių perėjimas nuo elitinio prie masinio švietimo. Noras gražus siekiant realizuoti išsilavinimo visiems idėją. Tačiau masinis išsilavinimas savaime negali būti kokybiškas. Nukenčia aukščiausiojo lygmens specialistų rengimas. Lietuvoje pastaruoju metu tai akivaizdus aukštojo mokslo sektoriaus procesas. Į universitetus dažniausiai ateina studijuoti visi norintys, nebūtinai pajėgiantys. Studijų galimybės lemia pinigai, o ne intelekto potencialas. Nesileidžiant į detalias diskusijas, verta pastebėti, kad vyksta savotiškas dvipusis prisitaikymo procesas: studentų reikalavimai iš esmės menkėja, kartu menkėja ir reikalavimai dėstytojams, mokslo darbuotojams. Kartais susidaro įspūdis, kad į universitetus ateina dirbti anaipol ne moksliniu darbu susižavėję asmenys, o tie, kurie nepri-tapo kitur. Tai nemaloni tiesa. Tai vadinamieji mokslininkai „netyčiukai“. Jie pasižymi itin aukštu adaptacijos laipsniu visose aukštojo mokslo sistemos valdymo struktūrose ir lygmenyse, todėl dažniausiai užima vadovaujamas pozicijas. Mokslas taip tik biurokratėja, mokslo ir studijų lygis akivaizdžiai smunka. Moksliniai tyrimai universitetuose vis labiau įgauna taikomąjį

pobūdį ir yra finansuojami įvairių firmų ir privačių fondų. Tai nėra blogas dalykas, tačiau turi negatyvų aspektą – neišlaikomas balansas. Pastaruoju metu pasigirsta įvairaus lygmens nuomonių, kad mokslininkai turi patys užsidirbti lėšų, o lėšos, skiriamos studijų procesui (studijų krepšelio forma), negali būti naudojamas mokslui finansuoti. Taip nesielgia tos valstybės, kurios yra suinteresuotos mokslinio, intelektualinio potencialo gausinimu. Jau klasika tapo teiginys, kad pagrindinis mažos šalies resursas – intelektas. O kas gi kurs aukštąsias technologijas Lietuvoje? Galbūt „ateiviai“? Daug gabaus jaunimo masiškai palieka Lietuvą. Tikslių skaičių, deja, mūsų valstybė neturi. O gal nenori turėti? Kai nežinai, ramiau miegi. Mažiau problemų. Nėra žmogaus – nėra problemos. Juk tie aktyvieji nebūtų tylioji visuomenės dalis, jie keltų klausimus, skatintų valdininkiją dirbti, o ne imituoti veiklą tautos labui. Juk paradoksas, kai daugelis šalių randa galimybę iš valstybės lėšų finansuoti aukštąjį mokslą, sudaryti visas įmanomas galimybes gabiam jaunimui likti savo šalyje. Galima paminėti Slovėniją, Vengriją, Kiprą ir t. t. Mažai šaliai, juolab Lietuvai, geopolitiniu požiūriu užimančiai nesaugią padėtį, intelekto praradimas labai žalingas. Turime 50 okupacijos metų patirtį, tik tuomet intelektualinė degradacija buvo sąlygota kitų aplinkybių, dabar gi tai darome savomis rankomis.

Š. m. vasario 12–26 d. teko lankytis ir skaityti paskaitų kursą doktorantams San Paulo universitete Brazilijoje. Visą vizitą finansavo San Paulo universitetas. Diskutuojant su universiteto vadovais, fakultetų dekanais, aiškiai buvo galima suprasti, kad susirūpinimas aukštojo mokslo plėtra yra realus, kad siekiama visomis įmanomomis priemonėmis vystyti aukštojo mokslo sektorių. Tai rodo ir statistinė informacija. Pažvelgę į šalių reitingą (<http://www.sci.magojr.com>) pagal 2009 metų mokslo produkciją, matysime, kad Brazilija yra 13 pozicijoje (H indeksas 239), o Lietuva tik 56 pozicijoje (H indeksas 88). Taigi esame tarp Alžyro ir Maroko. Suprantama, tai tik vieno šaltinio informacija, tačiau ši statistika yra patikima ir tarptautiniu mastu pripažįstama. Koks gi skirtumas tarp Brazilijos ir Lietuvos? Skirtumai, be abejo, yra. Pastarąjį dešimtmetį Brazilijos investicijos į mokslą ženkliai išaugo, jos nuolat palaikomos, ir tai duoda rezultatų.

Svarbus aspektas ir tas, kad neretai nepagrįstai sumenkinamas Lietuvos universitetų prestižas. Gaji nuomonė, kad ten, kažkur Vakaruose, viskas yra geriau. Per pastaruosius 10 metų teko lankytis įvairių šalių universitetuose ir galima drąsiai pasakyti, kad plačiajame pasaulyje yra visko – nuo itin aukštą statusą ir prestižą turinčių iki visiškai menką studijų kokybę laiduojančių universitetų ar koledžų. Kaip pavyzdį galima paminėti JAV, kur populiarūs vadinamieji korporaciniai universitetai. Tokių universitetų veikla ypač suaktyvėjo per pastaruosius 20 metų. Šie universitetai yra įvairaus dydžio ir profilio, tačiau bendras jų bruožas, kad tik nedaugelis siekia akreditacijos ir vykdo mokslo tyrimus, o studijų lygis tikrai abejotinas. Pastaraisiais metais Lietuvos žiniasklaidoje pasirodė keletas straipsnių, aprašančių iš Lietuvos išvykusio studijuoti svetur jaunimo patirtas problemas (pvz., <http://www.15min.lt/naujiena/studentuzona/karstos-zinios/studentas-stomas-pries-londono-universiteta-234-119743>). 2009 metais kilo didelis skandalas Čekijoje, nustačius, kad Pilzeno universiteto Teisės fakultetas dalijo diplomus už pinigus. Tokių pavyzdžių galima rasti ne vienoje šalyje. Drąsiai galima teigti, kad aukštojo mokslo siekiantys žmonės mulkinami įvairiai, pasitelkiant pačias įvairiausias reklamos ir rinkodaros technologijas. Ar galima garantuoti, kad panašių faktų nerastume Lietuvoje? Manau, būtų nelengva. Ne kartą viešai rašyta, kalbėta apie prekybą kursiniais, diplominiais darbais. Šiandien ne problema užsisakyti bet kurio lygmens ar krypties darbą (<http://www.diplominiai.lt/ltu/apie.html>; <http://www.e-referatai.lt/>; <http://www.speros.lt/>). Pasigirsta faktų, kad prekiaujama ir disertacijomis. Tokios „prekybos“ formos labai subtilios – nuo „atsilyginimo“ pagal principą „aš tau – tu man“ iki šeiminių konfliktų. Jei atidžiai peržvelgtume pastarojo dešimtmečio socialinių mokslų srities, ypač edukologijos, disertacijas, pastebėtume smukusį lygį. Dar daugiau, pastaraisiais metais tokių disertacijų gynimo tarybas dažniausiai sudaro tie patys asmenys, neoficialiai vadinami „tais, kurių reikia“. Svarbiau tampa ne tinkamą ir originalią disertaciją parašyti, o „įtikinti“ gynimo tarybos narius ar turėti su jais

kitokių ryšių. Fizinųjų ir biomedicinos mokslų srityse „mokslo darymo“ taisyklės yra gana aiškios, o socialinių mokslų srityje įsigali vadinamoji „diskurso“ prieiga. Norint sukurti diskursą didelių pastangų nereikia. Pakanka įvaldyti bent keletą taiklių frazių ir įvairių terminų, kaip, pvz., paradigma, fenomenas, reforma, kontekstualizacija, bifurkacija, paralelės, globalizacija, dispozicija, eksplikacija ir t. t. Tokie ir panašūs terminai vis sparčiau ir giliau skverbiasi į ugdymo mokslą. Konkretumo tokiuose diskursuose nerasime, mokslo, ko gero, taip pat. O prisidengti (ar pridengti) nekompetenciją visai lengva. Kaipgi galima prieštarauti laisvam mąstymui?! Įvairiuose šaltiniuose rasime įdomių, susimąstyti verčiančių mokslininkų samprotavimų, išreiškiančių nuogąstavimus dėl tokios prieigos taikymo (Medvedev, 2003). Apie įvairius neigatyvius reiškinius buvo rašyta ir autoriaus (Lamanauskas, 2008; 2009).

Tai dar ne visi paradoksai. Problemine sritimi išlieka mokslo produkcijos ir mokslinės veiklos apskritai vertinimas. Apie tai taip pat daug rašyta (Lamanauskas, 2010). Kažkodėl nenorima, kad mokslas būtų vertinamas pagal visuotinai pripažintus tarptautinius standartus, vis bandoma surasti „nacionalinių ypatumų“. Neseniai paskelbta, kad vėl kuriama nauja mokslinės veiklos vertinimo metodika. Kaip nesupratimą galima būtų paminėti tai, kad Lietuvos mokslo taryba 2010 m. birželio 21 d. savo nutarimu Nr. VII–41 (Žin., 2010, Nr. 86-4578) Tarybos 2005 m. gruodžio 19 d. nutarimą Nr. VI-24 „Dėl Tarptautinių duomenų bazių“ ir 2006 m. balandžio 24 d. nutarimą Nr. VI-30 „Dėl Tarptautinių duomenų bazių sąrašo papildymo“ pripažino netekusiais galios. Kitaip sakant, nebereikalaujama, kad mokslo žurnalai būtų įtraukti į mokslinės informacijos duomenų bazes. Toks nutarimas akivaizdžiai keistas, nes būtent mokslinės informacijos viešumas, prieinamumas yra svarbiausi dalykai, dėl kurių sutaria tarptautinė mokslo bendruomenė. Daugelyje šalių reikalavimai dėl duomenų bazių yra ganėtinai griežti, tuo keliu neseniai pasuko ir kaimynė Latvija. Prie panašių standartų suka Ukraina, kuri ilgus metus tais klausimais beveik nesidomėjo. Taigi Lietuvos mokslo biurokratų sprendimas mažų mažiausiai prieštaringas.

Ne mažiau problemų yra ir bendrojo lavinimo sektoriuje. Neseniai Seimo priimtose Švietimo įstatymo pataisose numatyta, kad nuo 2015 metų nebeliks vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų. Rimtų argumentų neteko girdėti. Aiškėja, kad vaikas per visus bendrojo lavinimo metus privalės pakeisti ugdymo įstaigą keletą kartų. Nemanau, kad jam bus itin naudinga. Nesileidžiant į detales verta akcentuoti, kad kaimo vietovės tikriausiai dar labiau „nusmuks“ švietimo prasme. Straipsnio pradžioje minėjau vizitą Brazilijoje. San Paule teko matyti ir ne vieną favelą (varguolių gyvenamas kvartalas, lūšnynas). Kaip bebūtų gaila, bet nemažai Lietuvos kaimų, mažų gyvenviečių vis labiau primena „favelas“.

Žinoma, gerai, kad Švietimo įstatyme padarytos ir svarbios pataisos. Visų pirma tai platesnio mokymo lietuvių kalba galimybės. Tai pirmiausia susiję su tautinių mažumų mokyklomis. Nors tam nuolatos nepagrįstai priešinamasi, tačiau tokios pataisos ypač reikalingos. Nebent reikia apgaildestauti dėl to, kad jos priimtose tik po 20 nepriklausomybės metų. Daug laiko prarasta Lietuvoje atkuriant Lietuvą.

Bent užsiminti verta ir apie patyčių mokykloje problemą. Manau, kad ši problema gerokai „išpūsta“. Patyčių, tik kitaip vadinamų, reiškinys egzistavo visada, sovietmečiu taip pat. Iš esmės niekas nepasikeitė. Keičiasi formos ir metodai, informacijos apie tą reiškinį pobūdis. Kažkodėl kalbama tik apie patyčias mokykloje. O kaip su patyčiomis universitetuose? Manote nėra? Yra, tik formos ir metodai kiti, daug rafinuotesni, akademiniai. Ši sritis reikalauj atskiros diskusijos. O kaip su mokytojų patyčiomis? Juk dažnai nuo vadinamųjų patyčių kenčia ir mokytojai. Kur mokytojų teisės? Ar mokytojai beteisės būtybės, nevertos dėmesio? Kaip beteisės mokytojas gebės kurti tinkamą mokymo(si) aplinką, kaip jis ugdys kūrybingą asmenybę? Neišvengiamas vadinamasis mokytojų išsekimas, nualinimas. Būlieka tiesiog prisitaikyti. Nemanysime, kad tai tik Lietuvos problema. Būtent nuo vadinamojo „laisvojo ir demokratinio“ ugdymo jau pavargo ir JAV mokytojai, apie tai vis daugiau diskutuojama (Boyer, Wolf Hamil,

2008). Matote, kiek skambių žodžių jau pavartoju prieš tai. Juk taip lengva pasiduoti žodžių žaismui. Dabar madinga bet kokį rašinį pradėti skambiais žodžiais apie kūrybinę visuomenę, apie kūrybiškos ir visapusiškos asmenybės ugdymą ir t. t. O kaip tai daryti, kai iš kitos pusės čia ir dabar teigiama, kad Lietuvoje per daug mokyklų, per daug universitetų, kai mokslinis darbas Lietuvoje bene menkiausiai apmokamas iš visų Europos šalių, pagaliau jis praktiškai nevertinamas? Teisybės dėlei reiktų pasakyti, kad mokytojo darbas ir autoritetas ne tik menkas, jis ir toliau kryptingai smukdomas. Aukštieji politikai „svaigsta“ apie informacinės visuomenės plėtrą, tuo tarpu iniciatyviausieji, drąsiausieji jauni žmonės kasdien šimtais palieka Lietuvą.

Taigi belieka tik pakartoti, kad švietimas vienas svarbiausių žmogaus socialinės raidos aspektų. Jokios besimokančios, informacinės, kūrybingos ir kitokios visuomenės neįmanoma sukurti, jei nebus konkrečiais darbais plėtojamas ir palaikomas šalies švietimas ir mokslas. Intelektualinis potencialas – pats svarbiausias mažos šalies turtas, laiduojantis ekonominę, socialinę, politinę raidą, pagaliau tai yra valstybingumo įtvirtinimo ir išlaikymo garantas. Dar daugiau, neginčijama tiesa, kad visuomenės stabilumas tiesiogiai priklauso nuo švietimo sistemų stabilumo. Neleistini jokie veiksmai, griaunantys švietimo sistemos stabilumą plačiąja prasme.

Literatūra

Boyer A., Wolf Hamil B. (2008). Problems Facing American Education. *Focus on Colleges, Universities, and Schools*, Vol. 2, No. 1, p. 1–9.

Lamanauskas V. (2008). Švietimo politika modernios liberalios švietimo koncepcijos požiūriu. *Lietuvos Aidas*, 2008-10-29, Nr. 245, p. 1, 3.

Lamanauskas V. (2009). Ar dideli universitetai geriau? www.DELFI.lt (2009 liepos mėn. 30 d.).

Lamanauskas V. (2010). Mokslinės veiklos vertinimas: tarp kokybės ir mokslo imitavimo. *Inter-neto dienraštis Bernardinai.lt (Visuomenė: Švietimas ir ugdymas; Gamta ir mokslas: Mokslas)* (2010-12-08).

Медведев Л.Н. (2003). *За границей реальности*. Новосибирск: изд-во СО РАН.

Summary

TOPICAL EDUCATION DEVELOPMENT QUESTIONS

Vincentas Lamanauskas

University of Siauliai, Lithuania

In recent years, there has been a lot of discussion about the quality of studies and, in general, about the education development. As we know, the quality of studies depends not only on level of motivation and cleverness of students, how well developed the infrastructure of institutions is and so on. Probably, even more, the quality of studies depends on scientific pedagogical personnel, the one, which directly determines the preparation of a future student. This article deals with problems related to the education development in Lithuania and in the countries abroad. It is stated, that there are some burning problems in the education system of Lithuania. A clear trend over the past two decades - in many countries, the transition from elite to mass education is observed. Weakening the quality of education is a concern in many countries worldwide. This problem is associated not only with the decrease in funding, but also with all other demographic and political implications.

It is emphasized that education is one of the most important aspects of human development. It is argued that the stability of our society directly depends on the education system stability. It is impossible to have well-educated society without continuous development of education and science. This approach, in particular, requires appropriate political attention.

Key words: education system, education policy, development, trends.

Vincentas Lamanauskas

Professor, Natural Science Education Research Centre, Siauliai University, P.Visinskio Street 25, LT-76351 Siauliai, Lithuania

E-mail: v.lamanauskas@ef.su.lt

Website: <http://www.lamanauskas.projektas.lt/>